

УДК 32 (497.2)

Віра Бурдяк

ІНТЕГРАЦІЯ РЕСПУБЛІКИ БОЛГАРІЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті досліджено процес європейської інтеграції Республіки Болгарія в ЄС. Розкрито специфіку політичної трансформації, формування та функціонування урядів у Болгарії, проблеми діяльності країни в ЄС.

Ключові слова: Республіка Болгарія, Європейський Союз, трансформація, європейська інтеграція, Європейський парламент.

Початок ХХІ століття позначився важливою історичною подією – вступом більшості країн Центральної і Південно-Східної Європи (ЦПСЄ) до Євросоюзу. З 1 травня 2004 р. його повноправними членами стали Угорщина, Польща, Словаччина, Словенія і Чехія, а з 1 січня 2007 р. – Болгарія та Румунія. Складність сучасних євроінтеграційних процесів зумовлює необхідність їх політичного осмислення, розуміння зростаючої ролі держави та законодавства в цих процесах. Ще в 90-х рр. ХХ ст. цілий ряд постсоціалістичних країн ЦПСЄ визначили свою зовнішньополітичну орієнтацію на інтеграцію в європейську спільноту. Європейський вибір – це нові перспективи для їх співробітництва з розвиненими країнами континенту; досягнення економічного, соціального й інтелектуального прогресу; зміцнення позицій у міжнародній системі координат; шлях модернізації економіки, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій; підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника; можливість виходу на єдиний внутрішній ринок ЄС.

Актуальність дослідження проблем європейської інтеграції (ЄІ), національного суверенітету, як і трансформаційних змін у країнах ЦПСЄ, їх прагнення до інтеграції в Європу, викликає інтерес у багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених. Проблеми адаптації держав до нових умов розглядають наукові інститути й окремі вітчизняні та зарубіжні вчені. Проблема не втрачає гостроти і в усталених демократіях, і в молодих країнах ЦПСЄ, про що свідчить розвиток політичного процесу, зумовлюючи потребу подальшого аналізу інтеграції в ЄС, з метою вироблення теоретичних та практичних підходів до розуміння і збагачення досвідом інших країн.

Специфіка політичних змін. Республіка Болгарія (РБ) офіційно заявила про приєднання до ЄС у 1995 р. і розпочався тривалий, важкий підготовчий період, під час якого зобов'язалась виконати умови членства в ЄС, прийняті Європейською Радою в Копенгагені у 1993 р. Завершуючи переговорний процес з питань приєднання (2000–2004 рр.), РБ, за висновком Європейської Комісії (ЄК), в основному виконала Копенгагенські критерії: сформувала діючу ринкову економіку; демократичну державу, яка гарантує дотримання прав людини; в цілому узгодила національне законодавство з загальним правом ЄС (*acquis communautaire*). 25 квітня 2005 р. підписали Договір про приєднання РБ до ЄС з 1 січня 2007 р., за який проголосував Європейський парламент (ЄП). У Договірі включили захисну обмовку, що дозволяла відкласти приєднання на рік, якщо до 2007 р. РБ не усуне недоліки, відмічені ЄК.

Зазначимо, що Республіка Болгарія – найсуперечливіший випадок серед держав неоліберального типу, адже уряд Болгарської соціалістичної партії (БСП) не визначився зі своїм ставленням до ЄС на початку 1990-х рр., не турбувався про організоване впровадження демократичних засад політичного життя. БСП перемогла на виборах 1990 р. в основному завдяки своїм обіцянкам захистити населення від жорстких наслідків економічної реформи, формуючи собі імідж захисника болгарської нації. У жовтні 1991 р. на виборах у Народні збори (НЗ – парламент) переміг антисоціалістичний Союз демократичних сил (СДС), але не зміг самостійно сформувати уряд і заручився підтримкою фракції Руху за права і свободи (РПС – партія турецької меншини РБ). Уряд СДС, який очолив Філіп Дімітров, вніс помітні

зміни у зовнішню політику РБ: намагався зменшити залежність РБ від Москви й активно розвивав партнерство з державами й інституціями Заходу. Рада Європи за підтримки ЄС і ОБСЄ чинила тиск на Болгарію, вимагала змінити статтю 11.4 Конституції РБ [16, с. 5] про заборону створення етнічних і релігійних партій. У 1992 р. РБ прийняли до Ради Європи, коли Конституційний Суд РБ відхилив спроби використати цю статтю, щоб не допустити до політичного життя етнічний турецький РПС [11].

Однак через рік уряд СДС змінив технічний уряд позапартійних експертів Любена Бєрова, який теж спирався на фракцію РПС. Уряд Л. Бєрова був пов'язаний ще і з БСП, залежав від її підтримки в НЗ і декларував історичні та релігійні зв'язки РБ з Росією. У 1993 р. ЄС підписав з РБ Європейську угоду, хоч і не вважав уряд Л. Бєрова надійним партнером. Тож членство РБ у ЄС не обговорювалось. Президент Желю Жєлев, що був лідером СДС восени 1989 р. [10], позиціонував себе палким прибічником прозахідного курсу. Населення РБ теж було найбільшим прихильником ЄС у всій посткомуністичній Європі.

Крім розвитку взаємин з ЄС, Болгарія до 1994 р. зуміла досягти значних успіхів у зовнішній політиці – налагодила добросусідські відносини з Грецією і Туреччиною, відразу визнала незалежну Македонію та успішно запровадила збиткове для неї ембарго на торгівлю із Сєрбією [45, с. 126]. БСП обіцяла виборцям поступові ринкові реформи, спрямовані на створення розвиненої економіки та членства в ЄС. Але після перемоги на виборах до НЗ у 1994 р., забула про обіцяне. Втім, ЄС та інші зовнішні функціонери мало звертали увагу на уряд БСП, адже він не втручався в суперечки корінних болгар з турецькою етнічною меншиною та урядом Туреччини. БСП експлуатувала національні почуття болгар у своїх передвиборчих кампаніях, хоча РПС підтримував кілька урядів БСП і, очевидно, був відносно добре інтегрований у структури Болгарії та суспільства [18, с. 114]. У 1995–1996 рр. активність ЄС була спрямована на вирішення проблем із етнічними меншинами і кордонами, а не на приборкання гонитви за прибутками, яке доводило болгарське населення до зубожіння.

У РБ панувала велика корупція серед близької до БСП еліти, що заважало реформуванню економіки. Економічна політика БСП не відповідала правилам ЄС, і, зрештою, це привело до економічного краху в 1996 р. ЄС не втручався в дії уряду БСП, частково тому, що не розумів розвитку подій у РБ. Економічний крах і масові демонстрації, які відбулись у Болгарії – т.зв. вулична революція, відкладена з 1989 р. – у кінці 1996 р. повалили уряд Ж. Віднова [44, с. 415].

Занепад економіки РБ у роки правління уряду БСП, сприяв зміцненню та злагодженим діям опозиції – СДС. У 1997 р. СДС трансформувалася у згуртовану, орієнтовану на майбутнє партію, самодостатню, не корумповану, що вбачала причини відставання РБ від інших посткомуністичних країн у невмілому керівництві БСП та її політичного класу. Цей факт став очевидним через порівняння з іншими країнами, які також подали заявки на членство в ЄС у 1995-1996 рр. ЗМІ рясніли такими порівняннями, які, з огляду на високий рівень схвалення населенням членства в ЄС, мали велике значення [24, с. 10].

Через політиків Заходу і неурядові організації, СДС зміг пристосуватися до вимог ЄС, поставив вступ до нього у центр своєї програми внутрішніх реформ, обіцяв вивести з кризи економіку й розгорнути війну проти корупції та клієнтелізму, які поширились у болгарській політиці й економіці [45, с. 138]. СДС активно рухав РБ шляхом інтеграції, заклав основи реформ націлених на ЄС. Згодом приєднання до ЄС стало основним у програмі, керованої СДС коаліції – Об'єднанні демократичних сил (ОДС) і усвідомилось болгарами, коли вони йшли на виборчі дільниці голосувати за новий склад НЗ у 1997 р.

Уряд СДС на чолі з Іваном Костовим, що прийшов до влади у 1997 р., мав величезну підтримку населення, після краху уряду БСП, внутрішню гармонію, адже об'єднав ліві, праві і центристські партії в одну політичну силу. Коаліція СДС із двома малими партіями – ОДС, функціонувала спокійно, а її більшість у НЗ активно приймала нові закони. Крім того, з болгарського дискурсу зникла етнічна нетерпимість, хоч протистояння примусової асиміляції болгарських турків у 1980-х рр. іноді відчувалось. СДС співпрацювала з представниками етнічної турецької меншини і навіть намагалася залучити турків у партію. СДС уже мала

досвід управління: перший її лідер Ж. Желев у 1990-1996 рр. був Президентом РБ, а сам СДС був при владі – у 1990–1991 рр. Тож уряд СДС краще справився з внутрішніми проблемами й ідеологічними незгодами, ніж коаліції, які у той же час діяли в Румунії, Словаччині й Польщі.

Потужний тиск важелів ЄС у випадку РБ припав на царину економічної реформи. Він переплітався з умовною програмою допомоги МВФ. Уряд СДС кардинально змінив економіку РБ, подолав гіперінфляцію 1996 р. і досягнув дивовижного показника 9 % інфляції та 5 % зростання ВВП у 1998 р. МВФ наглядав за болгарською валютною колегією, відповідальною за болгарський лев та програмою жорсткої економії, і, задоволений успіхами РБ, надав їй у вересні 1998 р. трирічну позику у розмірі \$860 млн. Водночас, під тиском і в тісній співпраці з ЄК, уряд розпочав амбітну програму реструктуризації банків і приватизації державних підприємств. Болгарські економічні реформи дуже відставали від інших країн регіону на момент приходу до влади СДС, а низька спроможність державного апарату та наслідки політики попередніх урядів були значною перешкодою на їх шляху [46, с. 71]. СДС через кризу зволікав з реформами. Промислове виробництво й продуктивність праці знизилися, для багатьох державних підприємств не вдавалося знайти іноземних покупців.

Критикуючи уряд СДС за повільні темпи реформ, багато аналітиків його звинуватили в тому, що заходи жорсткої економії й інші реформи 1997 р. не надто вражали: СДС робив лише те, що мусив робити з огляду на глибоку кризу економіки, яка привела його до влади. Цей факт долучив СДС до певної компанії: прихід до влади під час кризи (в яку РБ штовхнув попередній уряд) спричинив і продиктував реформи уряду польської Солідарності у 1989 р., угорського соціалістичного уряду в 1995 р. і чеського соціал-демократичного уряду в 1998 р. СДС домігся значного поступу в зміцненні верховенства права та стримуванні діяльності економічної номенклатури РБ, яка діяла фактично за межами закону у часи правління БСП. Попри загальмовану реформу, образ СДС заплямувала низка корупційних скандалів, які напряду торкалися політиків із СДС, створивши враження, що СДС не краща за БСП. Ще більше вплинув на падіння її рейтингу низький рівень доходів, оскільки значна частина населення майже не відчула вигоди від економічних реформ. Надійні позиції СДС у НЗ означали, що поширення бідності й інші проблеми можна спокійно відтіснити на узбіччя внутрішніх політичних дебатів [25]. Адже БСП була дискредитована економічним фіаско 1996 р. і майже не намагалася провести внутрішню реформу. У цьому стані вона не могла правити за дієвого “сторожа” демократії чи створити конструктивну опозицію уряду СДС.

Попри всі вади, СДС помітно наблизив країну до членства в ЄС і створив мало не диво, реабілітувавши образ Болгарії в столицях Західної Європи. Взаємини між РБ і ЄС активізувались, коли уряд поставив на пріоритетне місце подолання недоліків, зафіксованих у Регулярних звітах Комісії та Угодах про партнерство заради вступу. Лідери ЄС активно готували РБ до вступу, а функціонери ЄС настійливо підтримували уряд І. Костова [44, с. 419]. Міністр МЗС Н. Михайлова та її команда мали достатньо впливу, щоб примусити інших міністрів поглиблювати реформи для виконання вимог ЄС. Хоч РБ не запросили до перемовин з ЄС на Люксембурзькому саміті Європейської Ради у грудні 1997 р. разом із п'ятьма першими державами, це не викликало розчарування; еліта й громадяни не тішили себе марними надіями на те, що РБ готова до вступу. Після Регулярних звітів 1998–1999 рр., які зазначили успіхи РБ і уряду Костова, на Гельсінкському саміті Європейської Ради 1999 р. її запросили до перемовин про вступ, разом із 4-а іншими державами ЦСЄ.

Найбільш перешкоджало відданості передвступному процесу РБ те, що вона залишалася в чорному візовому списку ЄС до квітня 2001 р. (Серед 10 посткомуністичних країн ще лише Румунія була в цьому списку, до січня 2002 р.) Вимоги до болгар проходити затяжний, важкий і часто принизливий процес отримання шенгенської візи для в'їзду в ЄС, породжували значну ворожість населення і еліти РБ, які вже вели країну до членства в ЄС [46, с.275]. День, коли РБ нарешті вивели зі списку, став справжнім національним святом, значимим для болгар, які вважали свободу пересування стрижнем повернення до Європи. Є. Жілева пише, що опитування громадської думки, проведене у 2000 р. показало, що вилучення РБ з “чорного візового списку” ЄС, більшість болгар вважали для країни третьою

найважливішою подією століття – після кінця комунізму в 1989 р. (I місце) та приходу комуністів до влади в 1944 р. (II місце) [46, с. 284].

У 2001 р. в РБ до влади прийшла нова партія, яка обіцяла економічний порятунок та технократичну ефективність. Болгари проголосували за партію, яку очолив Симеон Сакс-Кобург-Готський, колишній цар, висланий із Болгарії в 1946 р. Використавши розчарування народу корупцією і бідністю, Національний рух “Симеон II” (НРСД) здобув 42 % голосів і майже повноцінну більшість у парламенті. Симеона, близького родича британської королеви Єлизавети II, обрали прем’єром. Популярність партії опиралася в основному на його особистий імідж. НРСД уклав коаліцію із РПС і ввійшов в історію, як уряд, що віддав один із міністерських портфельів етнічному турку вперше після здобуття Болгарією незалежності в 1878 р. НРСД включив небачену досі кількість жінок у свій виборчий список, збільшив їх частку в НЗ із 7,5 % до 25,4 % [47, с. 180–181]. Уряд складався як з провідних політиків, зокрема членів БСП, так і з зовнішніх “експертів”. Партія правоцентристської орієнтації привабила багатьох обіцянками відчутного економічного покращення “впродовж 800 днів” [27]. Блискавичних змін, ясна річ, не сталося, тож болгарські виборці висловили своє невдоволення дещо пізніше, обравши того ж року соціаліста Георгія Пирванова Президентом країни.

НРСД зміцнив орієнтацію на членство в НАТО та ЄС. Давній і палкий прибічник членства в НАТО міністр закордонних справ Соломон Пассі керував процесом запрошення РБ у НАТО в 2002 р. та її вступу в організацію в березні 2004 р. Перемовини з ЄС стабільно просувалися вперед, зокрема РБ закривала переговornі вимоги швидше за Румунію. Регулярний звіт ЄК 2002 р. назвав РБ країною з “функціональною ринковою економікою” [43]. У червні 2004 р. переговори завершилися, але моніторинг основних напрямів продовжувався: реформ державної адміністрації, регулювання економіки і боротьби проти корупції. У разі призупинення реформ ЄС міг заново розпочати переговори.

Громадяни Болгарії вважали, що корупцію в їх країні викоренити неможливо, але індекс сприйняття корупції, який визначає “Transparensy International”, зафіксував покращення у 1998–2002 рр. [47, с. 192–193]. У 2002 р. урядовий “План дій щодо корупції” створив комісію, відповідальну за надання судам доказів, які б допомагали розв’язувати корупційні позови. Активно виявляли й оприлюднювали випадки корупції неурядові організації [47, с. 188].

Найважчими проблемами РБ є бідність і безробіття. У 2000–2004 рр. безробіття дійшло до 20 %, а ¼ населення жила за межею бідності [4, с. 341]. Уряд НРСД досяг успіхів у деяких реформах, невиконаних СДС, зокрема скоротив надмірну роль держави в економіці, досяг щорічного економічного зростання до 4–4,2 % [3, с. 391]. НРСД підтримував належні темпи економічної реформи та вступу в ЄС, але обіцянки уряду економічного добробуту різко контрастували з очевидною бідністю пересічних болгар. Тобто реформи не поліпшили рівня життя, що призвело до падіння рейтингу НРСД, і тривожного наслідку – розчарування в політичних партіях як агентах позитивних змін [47, с. 177]. Втім, заслугою Симеона було те, що він опинився в потрібному місці в 2001 р. і зумів узяти владу в свої руки. Партії, які б за його відсутності заповнили політичний вакуум, без сумніву, мали б гірші результати. Фаворитом виборів 2005 р. стала БСП, яка реформувалась, включила в програму вступ до ЄС і пом’якшила напередодні виборів свою риторику щодо ринкової реформи.

Після завершення процесу ратифікації Договору про приєднання, ЄС у грудні 2006 р. проголосив РБ повноправним членом цієї потужної міжнародної організації з січня 2007 р. (одночасно з Румунією). Підтримавши приєднання РБ до ЄС у зазначений у Договорі термін, ЄК разом з тим визначила ряд недоліків у політичній сфері й економіці країни і для забезпечення належного проведення політики ЄС передбачила певні дії та захисні заходи на перехідний період. Вони торкалися насамперед свободи трудової міграції болгар, яку країни ЄС обмежили на 7 років після приєднання Болгарії, а також можливості введення країнами ЄС обмежень у сфері транспорту. Попри це, впродовж 3 років після приєднання РБ діяли заходи, продиктовані потребою захисту спільного ринку від неякісних продуктів харчування і дотримання безпеки повітряного простору ЄС. Після приєднання РБ до ЄС, його органи

значно жорсткіше контролюють РБ, ніж країни, які вступили в ЄС у 2004 р. ЄК постійно здійснює моніторинг і проводить партнерські перевірки виконання своїх рекомендацій.

Завершальну частину шляху і перші кроки в ЄС, РБ пройшла під керівництвом коаліційного уряду прем'єра Сергія Станішева (до червня 2005 р. голова БСП). Червневі 2005 р. вибори НЗ не принесли жодній партії перемоги, тож з великими труднощами уряд створили лише у серпні 2005 р., на основі широкої коаліції різних політичних сил. До складу уряду увійшли 8 міністрів від БСП, яка отримала найбільшу кількість місць у НЗ, 5 міністрів від НРСД – колишньої правлячої партії, і 3 міністри від РПС. С. Станішев вважав, що три партійна коаліція – ознака європейської інтеграції, економічного зростання і соціальної відповідальності, “широкий коаліційний формат кабінету це знак Брюсселю, що європейська інтеграція є нашим основним пріоритетом” [31].

Деякі політологи прогнозували недовге життя коаліційному уряду [2], але пріоритетне завдання підготовки до вступу в ЄС відіграло стабілізуючу роль. Кожна політична сила мала свої цілі й тактичні підходи, але орієнтація на ЄС визначала межі політики і змушувала її йти на компроміси. Втім, у настроях суспільства і розстановці політичних сил відбулось певне дистанціювання від урядової коаліції, що виявили підсумки виборів до ЄП і місцевих органів влади 2007 р. У РБ з'явився новий суб'єкт – партія “Громадяни за європейський розвиток Болгарії” (ГЕРБ), яка ідентифікувала себе правою й увійшла в Європейську народну партію (ЄНП). Тож процес структурування політичного простору в РБ триває, а партійна система все ще не набула достатньої стійкості. Правий фланг політичного поля надто фрагментований, у ньому продовжується утворення нових партій і партійних формацій. Недостатньо структурований і стійкий політичний електорат, який у ході останніх виборчих кампаній проявив прагнення до зміни влади, вважаючи за краще обрати нових політичних гравців. У 2001 р. на виборах до НЗ 48 % виборців змінили свої політичні погляди, у 2005 р. – 40 % , у 2007 р. – теж 40 % виборців [20, с. 11]. Уряд С. Станішева повністю реалізував термін свого мандата, хоч опозиція неодноразово намагалася оголосити йому вотум недовіри, мотивуючи це появою відкритого соціального невдоволення в деяких сферах (освіті, охороні здоров'я), а також несприятливими оцінками ситуації з корупцією та організованою злочинністю у моніторингових доповідях ЄК.

Вступ до ЄС розпочав складний процес практичного пристосування РБ до його політичного середовища, реальної адаптації національних інститутів і політичних структур до участі в політиці ЄС, імплементації наднаціонального права у національне. У зв'язку з цим були створені конституційні основи для трансферу частини суверенітету і законодавчих функцій інститутам ЄС. Загальні принципи, критерії і стандарти, закріплені у праві ЄС, мають пряму дію і верховенство над законами, прийнятими Народними зборами [15, с. 17].

Хоч у моніторингових звітах ЄК зазначалося, що РБ у цілому досягла відповідності з політичними критеріями готовності до членства в ЄС, водночас вказувалося на необхідність усунення недоліків у деяких сферах політичного життя. Ці рекомендації відносились найперше до створення певного потенціалу й інституційного устрою адміністрації та судової системи, органів внутрішніх справ, боротьби з корупцією та організованою злочинністю. Упущення в цих сферах негативно впливає на стан економіки та зміни в ній. ЄК створила механізм співпраці та перевірки для моніторингу прогресу в зазначених сферах і надання підтримки у подоланні серйозних проблем. Після вступу в ЄС владні структури РБ активізували входження в реальне правове поле ЄС. У 2007 р. НЗ прийняли понад 200 законодавчих актів, більшість яких спрямовані на виконання рекомендацій ЄК, внесення поправок до Конституції Болгарії, змін у судовій системі, розвитку місцевого самоврядування.

Відповідно до рекомендацій ЄС у РБ продовжується адміністративна реформа, спрямована на модернізацію державної адміністрації, підвищення результативності її діяльності, поліпшення обслуговування населення. Створюються основи розвитку системи управління електронних технологій. Підвищено вимоги до рівня кваліфікації державних службовців і введено конкурсні основи при їх призначенні на посаду. Створюються адміністративні структури для взаємодії з органами ЄС, ефективного використання коштів,

які виділяються з його фондів. Цій справі функціонери ЄС приділяють особливу увагу. У разі порушення стандартів управління та фінансового контролю за використанням коштів ЄС, виявлення зловживань трансфери коштів можуть бути призупинені, як це вже було влітку 2008 р. [36]. Під пильною увагою ЄК проходить реформа судової системи, повільні темпи якої викликають невдоволення європейських чиновників. З метою забезпечення незалежності судової системи від інших гілок влади до Конституції Болгарії внесені зміни. ЄС вказує, що нові нормативні акти повинні сприяти прозорості й ефективності судових процедур, що слід підвищити вимоги до професіоналізму кадрів.

Особливе значення має активізація боротьби з корупцією і організованою злочинністю. РБ ратифікувала відповідну конвенцію ООН та Конвенцію РЄ по боротьбі з трафіком людей. У РБ створені комісії з цих питань, а в судовій системі спеціалізований відділ – Державне агентство “Національна безпека” [29]. З 2007 р. діє Закон про оприлюднення даних про майно осіб, які займають високі посади. Закон розширив коло осіб, власність яких внесена у спеціальний Реєстр Рахункової палати за поданими деклараціями (доступ до Реєстру гарантований ЗМІ, а через них і всім громадянам) [12].

Узгоджені з нормами ЄС правові акти щодо відповідальності за фінансові порушення і відмивання грошей. Але тягар невирішених проблем у судовій системі, боротьбі з корупцією – ще значний. Незважаючи на зусилля РБ по створенню необхідних інститутів і впровадження процедур та процесів, як відмітила ЄК в Моніторинговому звіті у липні 2008 р. [8], практично отримано ще мало результатів. Прийняття законів, впровадження процедур та інститутів необхідне, але їх недостатньо: закони повинні виконуватись, а інститути працювати ефективно, щоб приносити конкретні результати. Судова система і адміністрація, підкреслили експерти ЄК, вимагають серйозного зміцнення. Зі вступом до ЄС Болгарія бере повноправну участь у його інститутах і органах, що забезпечує повнішу інформацію про політику ЄС та можливість впливу на неї з позицій національних інтересів.

Соціологічне дослідження, проведене в РБ навесні 2009 р., показало, що 60 % анкетованих підтримують членство в ЄС, але понад 70 % з них вважають, що інтереси країни в ЄС захищені не добре. Майже 85 % респондентів вказали, що РБ недостатньо активна як член ЄС [6; 35]. Коментуючи підсумки дослідження, директор Інституту “Відкрите суспільство” Г. Стойчев наголосив, що вони відобразили дискурс у РБ питань використання європейської політики, впливу ЄС на РБ, але менше торкнулись її участі у формуванні європейської політики.

Влітку 2009 р. відбулися вибори до ЄП і в НЗ Болгарії. За підсумками виборів ГЕРБ делегував до ЄП 5 членів, БСП – 4, РПС – 3, Атака і НРСД – по 2, СДС – 1. Представники партій відповідно до своєї ідеологічної зорієнтованості примкнули до груп ЄНП, ПЄС, євролібералів, а делегат від партії “Атака” поповнив ряди європейських націоналістів. На виборах до НЗ правляча коаліція зазнала поразки. ГЕРБ отримав більшість голосів виборців і 116 з 240 місць у НЗ. Однак абсолютної більшості він не отримав. Прем’єр Бойко Борисов відмовився від коаліційного принципу формування уряду і заявив, що основна мета уряду ГЕРБ – гарантувати і здійснювати європейський розвиток країни.

Проблеми діяльності РБ в ЄС. Адаптація зовнішніх економічних зв’язків РБ до умов єдиного європейського ринку значною мірою усталилася ще до вступу країни в ЄС, і економічні суб’єкти РБ діяли на ринку ЄС за загальними з повноправними членами правилами. Після вступу в ЄС у РБ застосовувалися вже в повній мірі нетарифні інструменти, що регулюють торгівлю між членами ЄС: квотування (перш за все сільськогосподарського експорту), ліцензування, митний контроль з функціями статистичного обліку та нагляду за дотриманням квот і наявністю ліцензій при перетині товарами національних кордонів. Крім безперечних переваг вільного руху товарів, капіталів і робочої сили в межах ЄС, поширення правил ЄС на зовнішньоекономічну діяльність РБ мало для неї і певні негативи. Так, зменшились доходи до її бюджету: бюджет втратив частину надходжень від ПДВ; митні збори від торгівлі РБ з третіми країнами стали надходити до казни ЄС. Державні кордони Болгарії з Туреччиною, Македонією і Сербією стали

зовнішніми кордонами ЄС, що вимагало оснащення митних пунктів за його стандартами сучасним обладнанням митного контролю, використання інтегрованих інформаційних систем. За два роки для фінансування витрат на цей проект РБ виділили кошти по програмі PHARE. Візовий режим з цими країнами значно скоротив обсяги “валізового туризму”.

Зміни у митному режимі визначили нові межі преференційної торгівлі. У список преференційних партнерів РБ як члена ЄС входять країни ЄАВТ, Туреччина, Ізраїль, Молдова, Албанія, Хорватія, Македонія, Сербія, Боснія і Герцеговина, Чорногорія. Новими преференційними партнерами Болгарії за угодами про вільну торгівлю з ЄС стали середземноморські країни (Алжир, Єгипет, Йорданія, Ліван, Марокко, Сирія, Туніс), ПАР, Чилі, Мексика [7].

Болгарія, як і інші країни, згідно з членством в ЄС розробляє і приймає щорічні Плани дій. У 2009 р. План включав 251 пункт і був складений на основі пропозицій робочих груп при Раді з європейських питань (аналогічні принципи діяли у Планах 2007–2008 рр.). До них включені заходи по введенню в болгарське законодавство директив, термін змін яких настав в поточному чи на початку наступного року. Уряд схвалює також річну програму участі РБ в процесі прийняття рішень ЄС. Одна з директив початку 2009 р. – збільшення розміру мінімальної іноземної інвестиції для отримання дозволу на постійне перебування в РБ з 500 тис. дол. до 750 тис. євро. Уряд прийняв рішення, схваливши зміни в Законі про іноземців, синхронізувати їх з аналогічними вимогами ЄС до видачі дозволів на перебування іноземців в Болгарії [19].

До вступу в ЄС і за 12 років підготовки до цього, відбулися принципові структурні зміни у зовнішньоекономічних зв'язках РБ: понад половина її зовнішнього товарообігу, 80 % накопичених прямих іноземних інвестицій, основна частина кредитних потоків припадала на ЄС. У 2006 р. на країни ЄС припадало понад 50 % експорту РБ та 53,4 % імпорту. У наступні два роки, коли РБ стала членом ЄС, частка його країн у болгарському експорті практично не змінилася, а питома вага в сумарному імпорті знизилася на 3,3 %. На цьому тлі у 2007 р. зросла частка ЄС у сумарному негативному торговельному сальдо, а в 2008 р. вона знизилася і складала його третину. Після вступу в ЄС в товарообігу Болгарії з ЄС збільшилася питома вага його нових членів, що пов'язано значною мірою з прийняттям в ЄС одночасно з Болгарією Румунії.

Провідними болгарськими торговими партнерами по ЄС залишаються Німеччина, Греція, меншою мірою Італія, Франція і Велика Британія [13]. Ринки трьох останніх країн досягли “насичення” болгарської продукцією, і обсяг її експорту в них зменшився. Скоротився й імпорт з цих країн. В результаті їх частка у зовнішній торгівлі РБ знизилася. На 5 % зросла частка Румунії в експорті РБ і на 4 % – в імпорті. В імпорті зменшилася і питома вага ФРН, яка, зайнявши в 2003 р. перше місце серед постачальників продукції до РБ, в наступні роки знову поступилася лідерством Росії [42, с. 294].

Розширення можливостей вільної торгівлі на ємному ринку ЄС відповідає інтересам РБ, але це вимагає вдосконалення товарної структури торгового обороту. В умовах економічної кризи товарообіг РБ з ЄС суттєво скоротився. Товарна структура експорту РБ в ЄС, як і до вступу в нього, мала досить обмежені обсяги і номенклатуру: вивозили продукцію кольорової і чорної металургії, хімічні товари, вузьку номенклатуру виробів текстильної та швейної промисловості; в 2008 р. майже в 2 рази зросли поставки продовольчої сировини, в результаті високих врожаїв с/г продукції, найперше зерна [9, с. 100–101]. Перші місця серед товарних позицій кілька років займали нерафінована мідь, мідні катооди, прокат чорних металів, кальцинована сода, взуття, жіночий одяг. Майже 40 % продукції, що вивозиться, виробляється на основі давальницької сировини. У структурі імпорту основні місця серед окремих товарних позицій займає давальницька сировина, автомобілі, побутова техніка.

Диспропорції у товарній структурі експорту й імпорту зумовили ріст негативного сальдо в торгівлі РБ з ЄС (з 2,1 млрд євро у 2006 р. до 3 млрд євро у 2011 р.). І хоча частка ЄС у сумарних значеннях дефіциту торгового балансу скоротилася за останні роки до 33 %, ЄС активно “брав участь” у збільшенні сумарного негативного сальдо поточних платежів,

розмір якого в 2008 р. склав 8,6 млрд євро при – 8,76 млрд євро сумарного дефіциту торгового балансу [13]. В 2007–2011 рр. дефіцит поточного рахунку перевищував $\frac{1}{4}$ ВВП. Розмір показника поставив економіку РБ у скруту у період розгортання світової кризи. Захід вважав, що проблеми з поточними платежами здатні дестабілізувати фінансово-банківську систему РБ, яка спочатку кризи була в хорошому стані.

В останні роки РБ досягла значних успіхів у залученні прямих іноземних інвестицій (ПІІ). У 2007 р. їх надходження досягло 8,3 млрд дол, збільшилось з 2000 р. майже у 9 разів. Але в 2008 р. вже з середини року намітилося зниження темпів зростання ПІІ, викликане світовою фінансовою кризою. В результаті їх обсяг трохи перевищив рівень 2006 р. Втім, якщо в 2006 р. співвідношення ПІІ до ВВП було 29,7 %, то в 2008 р. – лише 19,2 %. На відміну від 2006 і 2007 рр., коли ПІІ перекидали негативний баланс поточних платежів, у 2008 р. вони лише збалансували негативне сальдо поточного рахунку на 71,4 %. Основними інвесторами в перші два роки членства РБ в ЄС були Австрія (8,4 % у 2007 р. і 18 % у 2008 р.), Нідерланди (9,5 % і 15,7 %) і Велика Британія (15,9 % і 8,7 %). Лідер по накопиченню інвестицій у РБ – Австрія, вклала в її економіку понад 4 млрд євро. Давні експортери капіталу в РБ з ЄС – Греція, Бельгія, ФРН [1].

У 2007–2008 рр., як і в попередні два роки, у РБ спостерігався бум придбання іноземцями нерухомості: в 2006 р. у неї вклали 29 % усіх капіталів, що надійшли в країну, в 2007 р. – 29,5 %; у 2008 р. – на тлі початку кризи, частка інвестицій в цю сферу навіть дещо зросла до 30,8 %. У 2007–2008 рр. знову зросли (після спаду в 2006 р.) обсяги ПІІ, спрямовані на фінансове посередництво (25 % і 24 % відповідно). У 2006 р. 17 % інвестицій було вкладено в підприємства переробної промисловості. У 2007 р. знизилась частка цього сектора до 11 %, а в 2008 р. питома вага переробної промисловості зросла до 13,2 %, хоч і не досягла доступного рівня. Майже 15 % ПІІ у 2007 р. надійшли в торгівлю і послуги, а в 2008 р. їх частка знизилася до 13 %.

Надходження ПІІ – сфера, на якій у першу чергу позначилася світова фінансово-економічна криза. РБ не змогла в сприятливі для її економічної кон'юнктури останні 3 роки забезпечити умови для більш активних іноземних вкладень в інноваційні сфери економіки. Водночас здійснені в цей період інвестиції в нерухомість і будівництво забезпечили їй добру основу розвитку туристичного бізнесу. Можливо, що в період виходу з гострої фази кризи, в умовах загального дефіциту коштів це дасть збіднілому середньому класу ЄС й України відносно недорогі й цілком якісні туристичні послуги. Доходи від туризму відіграють не останню роль у посткризовому відновленні економіки РБ. Навіть у 2008 р., за явних ознак кризи, що позначилися на зимових видах іноземного туризму, РБ відвідало 8,5 млн осіб і залишило 2,4 млрд євро [23].

Незважаючи на перевагу іноземних інвестицій у нерухомість та фінансове посередництво, в докризовий період у реальному секторі економіки успішно функціонували підприємства і компанії, придбані чи збудовані великими інвесторами Заходу, в т.ч. транснаціональними корпораціями країн ЄС і інших держав [28, с. 87]. Низький 10 % корпоративний податок, який у РБ ввели 2008 р., поправки до Закону про підтримку ПІІ, порівняно дешева робоча сила, сприятливе геополітичне положення, м'який клімат, живописна і різноманітна природа (гори з рекреаційними і бальнеологічними ресурсами, протяжне морське узбережжя, численні природні пам'ятники і заповідники) – добрі передумови для зростання ПІІ, найперше європейських, в економіку РБ.

У посткризовий період інвесторів може привернути накопичений країною енергетичний потенціал, здатний забезпечити вуглеводневою сировиною і електроенергією нові інвестиції. Завдяки підписаним з Росією угодами про доставку природного газу (до 2030 р.) і нафти (для “Лукойл-Бургас”), а також спорудження російсько-французько-німецьким консорціумом нової АЕС “Белене”, РБ претендує на провідні позиції в ПСЄ як регіональний енергетичний центр. Крім того, особливо після “газової кризи” січня 2009 р., РБ шукає шляхи резервних поставок енергоресурсів, найперше газу. У найближчій перспективі за фінансової підтримки ЄС Болгарія передбачає зв'язати свою газотранспортну

систему з грецькою, турецькою та румунською. Для зв'язку болгарської та румунської газотранспортних систем ЄК передбачає виділити Болгарії 20 млн євро, а для болгарської і грецької – 40 млн євро [17, с. 124].

Важливе значення для залучення ПІІ в перспективі, на яку слід працювати навіть під час кризи, має поліпшення транспортної інфраструктури (з використанням коштів європейських фондів і ЄІБ) і екології. Для підвищення конкурентоспроможності економіки РБ, особливо в період кризи, принципово значимим є ефективне використання фондів ЄС, істотна частка коштів яких призначена для спорудження і модернізації інфраструктурних об'єктів, поліпшення екології, створення бізнес-середовища, відповідно до європейських норм, піднесення рівня економічного розвитку відсталих районів. З 2007 р. по 2013 р. для РБ передбачали виділення 11 млрд євро з фондів ЄС [38, с. 87]. З них 3,2 млрд євро – з Європейського фонду регіонального розвитку, 2,6 млрд євро – з Європейського фонду с/г управління та гарантій, 2,3 млрд євро – з Фонду згуртування, 1,2 млрд євро – з Європейського соціального фонду. Крім того, до кінця 2009 р. Болгарія отримувала кошти з доприєднаних Фондів ФАРЕ, ІСПА і САПАРД.

Досвід діяльності в ЄС показав, що адміністративні процедури ускладнюють отримання коштів з Єврофондів, а недостатня інституційна і програмна підготовка болгарських державних службовців створює ризик неповного використання відпущених країні грошей. Великі проблеми виникають і з співфінансуванням проектів РБ, надто коли мова йде про виділення коштів економічно відсталим малим громадам, бюджети яких були не в змозі забезпечити необхідний обсяг інвестицій. Для вирішення цих проблем уряд восени 2006 р. створив фонд “Прапор” для кредитування обцинних проектів, що претендували на фінансування з коштів Єврофондів [39]; прийняв рішення про забезпечення громад державною фінансовою підтримкою в розмірі 15 % від обсягів співфінансування [40, с. 74–75]. Велика увага уряду до цього питання не випадкова: з 11 млрд євро, передбачених ЄС для РБ на 2007–2013 рр., 4 млрд повинні бути освоєні через проекти обцин [40, с. 77].

Для мінімізації труднощів адаптації Єврофондів на 2007 р. РБ виділила 334 млн євро для освоєння коштів доприєднаних фондів і 616 млн євро на 2008 р. для підготовки програм і проектів з освоєння коштів структурних фондів. До кінця 2006 р. створили всі необхідні для цього адміністративні ланки, а 2007 р. провели державну акредитацію агентств і дирекцій з управління коштами. Відповідно до політики ЄС у галузі забезпечення цілеспрямованого й ефективного використання коштів фондів уряд РБ розробив програму на 2007–2013 рр. – “Національну стратегічну референтну рамку” [22] і підготував сім оперативних програм по пріоритетах розвитку: “Конкурентоспроможність”, “Регіональний розвиток”, “Транспорт”, “Навколишнє середовище”, “Технічна допомога”, “Людські ресурси”, “Адміністративний потенціал”. У 2007 р. НЗ прийняли рішення про створення спеціального органу, який у межах парламентської комісії з європейської інтеграції мав здійснювати контроль за термінами і дотриманням правил освоєння Єврофондів [33]. Але адміністративна система РБ “захлинулася” новими для неї завданнями і в сфері освоєння коштів другий рік її членства в ЄС виявився провальним. Через зловживання і недостатній контроль за витратою виділених валютних ресурсів РБ у 2008 р. за рішенням ЄК не отримала понад 500 млн євро: її позбавили 250 млн євро за програмою ФАРЕ, призначених для розвитку інфраструктури; призупинили фінансування проектів за програмою САПАРД у розмірі 121 млн євро, виділених на розвиток с/г та регіональну економічну діяльність, і частини проектів за програмою ІСПА на суму 150 млн євро [38, с. 89–90].

Восени 2008 р. після критичної доповіді ЄК з оцінкою виконання доприєднаних програм, уряд РБ вжив термінових заходів, спрямованих на подолання недоліків, які заважали отримувати виплати з фондів ЄС. Так, до кінця року домовленості з ЄС охопили 1570 проектів на суму 1,65 млрд євро, а до 1 червня таких проектів було 365 на суму 54 млн євро. Результативність освоєння коштів зі структурних фондів у кінці 2008 р. – початку 2009 р. дозволила уряду просити ЄК про збільшення попередніх виплат по схвалених проектах з 10–20 % до 30 %. У квітні 2009 р. ЄК прийняла рішення виділити Болгарії

додаткові авансові виплати у розмірі 88 млн євро [41]. Великим інвестором і кредитором РБ став Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), який фінансує в основному проекти в галузі транспорту і комунікацій, енергетики, екології, освіти, наукової роботи й інновацій. За підписаним у жовтні 2006 р. меморандумом між ЄІБ і урядом РБ, банк до 2013 р. міг надати позики на суму 4,5 млрд євро. ЄІБ мав намір взяти участь у фінансуванні інфраструктурних проектів, кошти на реалізацію яких РБ почала отримувати після вступу в ЄС з європейських структурних фондів та Фонду згуртування. Крім кредитування, Банк через ініціативу JASPERS спільно з ЄК та ЄБРР надав безкоштовну технічну допомогу у підготовці проектів, запропонованих для фінансування з європейських фондів.

Вигідне геополітичне становище РБ визначило вибір її території для реалізації низки великих міжнародних проектів, в яких активно задіяні країни ЄС. З 2010 р. у РБ розпочалось будівництво нафтопроводу Бургас – Александруполіс, по якому російська нафта прямуватиме на північ Греції, за рахунок чого РБ зможе отримати більше коштів від транзиту, а південні країни ЄС – додаткові обсяги нафти з РФ. Його спорудження дозволить Росії істотно скоротити доставку нафти морським шляхом через турецькі протоки, простій суден в яких збільшує її кінцеву ціну і термін поставки споживачам з ЄС.

У стадії розробки є два альтернативних проекти нових газопроводів, які планують прокласти по території РБ до країн ЄС. Перший з них російсько-італійський – “Південний потік”, одна з гілок якого повинна піти на південь Італії (через Грецію, а далі морем), друга – на північ Італії через Сербію, Угорщину й Австрію. В його спорудженні та експлуатації задіяні “Газпром” РФ (він і постачальник газу) і державні компанії транзитних країн та країн-імпортерів, що забезпечить прискорені темпи спорудження і гарантовані обсяги поставок. За останніми даними, “Газпром” передбачає поставляти щорічно по газопроводу не 30 млрд куб. м газу, а в 2 рази більше [5]. Другий газопровід – “Набукко” [21], по якому іранський і азербайджанський газ йтиме через територію РБ в країни ЦПСЄ, сприятиме досягненню декларованої ЄС мети зміни джерел постачання енергоресурсами; він підтримується ЄС і низкою країн, що входять у проект. На роботи з проектування “Набукко” ЄК виділила 250 млн євро [34].

Проблема диверсифікації джерел поставок енергії до країн ЄС – один з найсуперечливіших аспектів затвердженої ЄК в березні 2006 р. Енергетичної стратегії ЄС, особливо в частині забезпечення потреб його членів природним газом. З одного боку РФ має найбільші запаси природного газу, є провідним його світовим експортером і перебуває ближче інших зовнішніх постачальників до країн ЄС, задовольняє від 24 % до 100 % їх імпортних потреб у цьому виді палива. Потреби Литви, Латвії, Естонії, Болгарії, Словаччини і Фінляндії Росія задовольняє на 98–100 %, Греції, Чехії, Австрії, Угорщини – на 82 %, Словенії – на 52 %, Польщі – на 43 %, Німеччини – на 39 %, Італії – на 31 %, Франції – на 24 % [26, с. 52]. Багато споживачів російського газу в Європі, включаючи найбільші (ФРН, Франція, Італія), підписали довгострокові угоди з “Газпромом” про його імпорт: ФРН – до 2030 р., Італія – до 2035 р., Австрія – до 2027 р., Фінляндія – до 2025 р. На менший термін підписані договори з новими членами ЄС: Угорщиною – до 2015 р., Чехією – до 2020 р., Польщею – до 2022 р. Тож важко зрозуміти, чому партнери по ЄС важко відреагували на укладення РБ аналогічної угоди з Росією на період до 2030 р. Як і переважна більшість європейських країн, РБ не зможе обійтись без російського газу ще як мінімум 10–15 років. З іншого боку, країни ЄС сприймають таку ситуацію як стратегічно несприятливу в аспекті можливого політичного “газового” тиску на них РФ. У розробленій Енергетичній стратегії ЄС не знайшлося місця й для єдиної політики в галузі атомної енергетики. Якби європейська енергетична солідарність, що зароджується, мала місце на переговорах з приєднання до ЄС країн ЦПСЄ, їм би так поспішно не нав’язали умови про закриття своїх діючих ядерних реакторів. Для РБ стан її атомної енергетики – дуже відчутний бік адаптації. На вимогу ЄК і як умову прийняття до ЄС вона вимушено в 2002 р. і 2006 р. закрила по 2 блоки по 440 мВт на АЕС “Козлодуй”, термін експлуатації яких був далекий від граничного. Функціонування АЕС тривалий час дозволяло РБ бути провідним експортером електроенергії в ПСЄ: в

2006 р. вона експортувала в сусідні балканські країни 7,8 млрд кВт-год (45 % їх імпортих потреб) [37, с. 339]. Після закриття 3-го і 4-го блоків АЕС проблеми з енергопостачанням стали відчувати Чорногорія, Боснія і Герцеговина, Македонія, Сербія, а під час російсько-української “газової” кризи 2009 р. – і сама РБ. За виведену з експлуатації АЕС РБ отримала від ЄК компенсацію в розмірі 550 млн євро, що значно менше втраченого прибутку. У 2009 р., враховуючи втрати економіки від світової і “газової” кризи, РБ поставила перед ЄК питання про збільшення компенсацій до обсягу, отриманого свого часу за закриття АЕС Словаччиною та Литвою [14]. Болгарія оцінила свої збитки в 1,6 млрд євро [30].

Той факт, що виключно важливе для РБ питання було другорядним для ЄС, а її інтереси не врахували в повному обсязі, відображає складні й суперечливі взаємини між членами ЄС, особливо старими і новими. У 3-му законодавчому енергетичному пакеті, розглянутому у квітні 2009 р., є директива встановлення єдиних європейських критеріїв ядерної безпеки і створення загальноєвропейського органу ядерного регулювання, що дозволить приймати аргументовані рішення про майбутнє ядерних реакторів. Потреба адаптації до єдиної економічної політики ЄС у сферах, де відсутні чіткі правила гри, створює для “новачків” серйозні труднощі, особливо в умовах кризи.

Отже, короткий термін членства РБ в ЄС і світова криза не дозволяють у повній мірі виявити переваги та невикористані можливості нових умов для вирішення стратегічних завдань інтеграції. Перший досвід показує, що в складі ЄС з 2007 р. політична система РБ розвивалась динамічно. Були проведені структурні зміни в гілках влади, особлива увага приділялась адаптації законодавства РБ до правової системи ЄС. У РБ розвивалась багатопартійність і на плюралістичній основі пройшли вибори до місцевих органів влади, загальнонаціональні парламентські вибори 2009 р. та вибори до Європейського парламенту. Продовжувався процес консолідації демократії.

У сфері економіки РБ з 2007 р. продовжувався динамічний розвиток при його прискоренні в 2008 р. – до появи кризових явищ. Членство в ЄС позитивно вплинуло на надходження іноземних інвестицій. Збільшення капіталовкладень – основний фактор економічного зростання. ЄС уможливив використання коштів своїх довступних і структурних фондів для вирішення проблем у найслабших сферах РБ. Однак, РБ не змогла реалізувати повною мірою потенційну інвестиційну складову навздогінного розвитку.

Чималі труднощі є на шляху реального входження в політико-правовий простір ЄС, практичного впровадження управлінськими структурами й економічними суб'єктами норм і правил нового господарського статусу. Виходячи з цього, вважаємо, що позитивний ефект від членства в ЄС, труднощі й втрати залежатимуть від багатьох факторів. Інтеграційні переваги, стабільні та чіткі правові норми підприємницької діяльності, надані кошти з Європейських фондів повинні стимулювати економічне зростання. Водночас існують ризики, перешкоди в реалізації оптимістичних прогнозів. Вони зазвичай носять управлінський і поведінковий характер – наскільки адекватною буде реакція економічних суб'єктів на змінені умови, зусилля по реалізації можливостей, які відкрилися перед РБ, в якій мірі в узгодженій з ЄС економічній політиці будуть враховані особливості й потреби Республіки Болгарія. Важливе значення має адекватний урядовий аналіз причин негативного впливу світової фінансової й економічної кризи на різні сфери економіки та пошук напрямів виходу держави з кризи.

Список використаних джерел

1. Ангелов И. Макроикономически аспекти на бюджета за 2007-2008 година / И. Ангелов // Пари. – 2008. – 17 септември.
2. Болгария: Станишев сформирует коалиционное правительство страны [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.government.bg/2005
3. Бурдяк В. І. Політика постсоціалістичних України і Болгарії в руслі європейської інтеграції та системи безпеки / В.І. Бурдяк // Дриновський збірник / МОНмолодьспорт України, Болгарська Академія наук. Т. IV. – Харків – Софія: Акад. Вид-во ім. Проф. Марина Дринова, 2011. – С. 385–398.
4. Бурдяк В. І. Республіка Болгарія на зламі епох: політична трансформація суспільства / В.І. Бурдяк [Монографія]. – Чернівці: Рута, 2004. – 520 с.
5. Болгария и Русия парафараха “Южен поток” при неясни гаранции // Комерсант. – 2009. –16 мая.
6. Болгарският ИТК износ – залог за економически растеж [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.Econom.bg. 11.05.2009.
7. До края на първото полугодие на 2007 г. лиценз за износ на продуктите си в ЕС са получили само 23 предприятия от подотрасъл “млекопреработване” // Капитал. – 2007. – 28 август – 3 септември.
8. Доклад за напредъка на България по механизма за проверка и сътрудничество. – 2008. – Юли [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mediapool.bg
9. Евстигнеева Л., Евстигнеев Р. Экономическая

интеграция как синергетический феномен / Л. Евстигнеева, Р. Евстигнеев // Мир перемен. – 2010. – № 4. – С. 100–104. 10. Желев Ж. Обръщения на президента към народа и парламента. – София, 1996. – 212 с. 11. Закон за политическите партии // Държавен вестник. – 1990. – 13 апр. 12. Закон за публичност на имуществото на лица, заемщи висши държавни длъжности [Електронний ресурс]. – Режим доступа: www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2134920704 13. Индикатори на външния сектор. 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступа: www.nsi.bg. 14. Какво всъщност казва “архитектът” на енергийната сигурност? [Електронний ресурс]. – Режим доступа: www.bnr.bg. 15. КЗК одобри покупката на вятърни мощности от “Лукойл” // Банкеръ. – 2006. – № 52. – С. 17–19. 16. Конституция на Република България. Приета от Великото народно събрание 12 юли 1991 г. – София: Нова звезда, 2002. – 40 с. 17. Лукиш Н. Регулирование рынков электроэнергии и природного газа в ЕС // Мир перемен. – 2008. – № 1. – С. 122–126. 18. Манчев К. Националният въпрос на Балканите / К. Манчев. – София: АИ Проф. Марин Дринов, 1999. – 362 с. 19. Матов М. Европа няма да иска да я дърпаме назад / М. Матов // Дума. – 2009. – 10 август. 20. Министерството на финансите подготвя лихвена амнистия за данъци и осигуровки // Капитал. – 2009. – № 14. – С. 11–12. 21. Министър Николай Младенов днес е на среща във Виена за “Набуко” // Класа. – 2010. – 23 ноември. 22. Национална стратегическа референтна рамка за периода 2007-2013 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.europe.bg/htmls/page.php?category=207&id=7119> 23. Нет необходимости в быстрой европеизации [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://biznes-kontakti.com/index.php?newsid=1083> 24. Нончева Т. Социални проблеми на присъединяването на Европейския съюз. – София: Център за изслед. на демокрацията, 2003. – 42 с. 25. Общественото мнение в България. Годишен обзор. BBSS GALLUP International. Political & Economic Index [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gallup-bbss.com> 26. Пашковская И. Проблемы энергетического обеспечения Европейского Союза / И. Пашковская // МЭМО. – 2008. – № 10. – С. 50–56. 27. Политиците оценяват нееднозначно втората годишнина от изявлението на Симеон [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dnevnik.bg/show/Default.asp?storyid=78119&rubric=8> 28. Прямые иностранные инвестиции в европейских странах с переходной экономикой. – М.: Наука, 2006. – 286 с. 29. Реформа в Государственном агентстве “Национальная безопасность” – неотложная необходимость [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://bnr.bg/sites/ru/Lifestyle/Politics/Pages/6.11.nacional%20bezopasnost.aspx> 30. Станишев: България да стане “енергиен Давос” [Електронний ресурс]. – Режим доступа: www.rian.ru 31. Стенограма от заседание на МС на 18.08 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://pris.government.bg/prin/document_browser.aspx 32. Страны Центральной и Восточной Европы – новые члены Европейского Союза [под ред. С.П. Глинкиной, Н.В. Куликовой]; Ин-т экономики РАН. – М.: Наука, 2010. – 495 с. 33. Структурни фондове на ЕС [Електронний ресурс]. – Режим доступа: www.mediapool.bg 34. Тодоров К. Нищо лично, само бизнес / Красимир Тодоров [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.temanews.com/index.php?p=tema&iid=156&aid=4072> 35. Трябва ли Европейският парламент да подкрепи АСТА? [Електронний ресурс]. – Режим доступа: www.mediapool.bg. 29.04.2009. 36. Успехи Болгарии в освоении средств ЕС [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bulgarovka.ru/news.php?readmore=357> 37. Федорчук Т. П. Регионализм і зони інтеграційного тяжіння у політиці нових демократичних країн Центрально-Східної Європи / Т. П. Федорчук // Політологічні та соціологічні студії. Зб. наук. праць. Т. IX. – Чернівці: Букрек, 2010. – С. 333–343. 38. Фейт Н. Внешнеэкономические связи стран ЦВЕ – новых членов Евросоюза / Н. Фейт // Мир перемен. – 2010. – № 1. – С. 89–92. 39. Фонд за органите на местното самоуправление в България – ФЛАГ [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.eeagrants.bg/page/758> 40. Хельшер Й. Успехи и неудачи экономических трансформаций / Й. Хельшер // Мир перемен. – 2009. – № 3. – С. 74–75. 41. Четиридесет и първо Народно Събрание. Комисия по европейските въпроси и контрол на европейските фондове. Съвет за обществени консултации // Информационен бюлетин. – 2010. – № 10. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bia-bg.com/uploads/files/buletini/10> 42. Шемятенков В. Г. Европейская интеграция. Учебное пособие / В. Г. Шемятенков. – М.: Междунар. Отношения, 2005. – 400 с. 43. Country Briefings “Bulgaria” // The Economist [Електронний ресурс]. – Режим доступа: www.economist.com/countries/Bulgaria. 44. Drezov K. Bulgaria and Macedonia: Voluntary Dependence on External Actors / Kyril Drezov // Zielonka and Pravda (eds.). Democratic Consolidation in Eastern Europe: International and Transnational Factors. – Oxford: Oxford University Press, 2001. – 485 p. 45. Ganev V. Bulgaria’s Symphony of Hope / Venelin Ganev // Journal of Democracy. – 1997. – № 8 (4). – P. 126–138. 46. Jileva E. Insiders and Outsiders in Central and Eastern Europe: The Case of Bulgaria / E. Jileva // K. Groenendijk, E. Guild, P. Minderhound eds. In search of Europe’s borders. The Hague: Kluwer Law International, 2002. – 396 p. 47. Krastev I. “Bulgaria / I. Krastev // Karatnycki A., Motyl A., Schnitzer A. (eds.) Nations in Transit 2003: Democratisation in East Central Europe and Eurasia. – Lanham, MD: Freedom House and Routledge, 2003. – 253 p.

Вера Бурдяк

ИНТЕГРАЦИЯ РЕСПУБЛИКИ БОЛГАРИЯ В ЕВРОПЕЙСКИЙ СОЮЗ

В статъе исследован процес европейской интеграции Республики Болгария в ЕС. Раскрыта специфика политической трансформации, формирование и функционирование правительства Болгарии, проблемы деятельности страны в ЕС.

Ключевые слова: Республика Болгария, Европейский Союз, трансформация, европейская интеграция, Европейский парламент.

Vira Burdiak

THE INTEGRATION OF BULGARIA INTO THE EUROPEAN UNION

The article examined the process of European integration of Bulgaria into the EU. Specificity of political transformation, the formation and functioning of the Bulgarian government, the problems of the country in the EU.

Key words: Republic of Bulgaria, the European Union, the transformation, European integration, the European Parliament.